

REPUBLIKA E SHQIPËRISË
AVOKATI I POPULLIT

RAPORT I VEÇANTE
Nr.4

Për mbrojtjen dhe respektimin e të drejtave të komunitetit
Rom në Shqipëri

2009

RAPORT I VEÇANTE Nr.4

PER MBROJTJEN DHE RESPEKTIMIN E TE DREJTAVE TE KOMUNITETIT ROM NE SHQIPERI

1. OBJEKTI DHE QËLLIMI I RAPORTIT TË VEÇANTË “PËR MBROJTJEN DHE RESPEKTIMIN E TE DREJTAVE TE KOMUNITETIT ROM NE SHQIPERI”

Pakica rome jeton në Shqipëri përkrah minoriteteve të tjera dhe konsiderohet si minoritet etno gjuhësor. Popullsia Rome në një pjesë të madhe nuk figuron e regjistruar në regjistrin e gjendjes civile, fenomen i cili është më i përhapur për personat e lindur pas viteve '90. Lidhur me numrin e pakicës rome në Shqipëri nuk ka statistika të plota dhe të sakta, por sipas përfaqësuesve të organizatave të kësaj pakice ose studimeve të kryera nga institute të pavarura, numri luhet nga 30.000 – 120.000 persona gjithsej. Mungesa e statistikave të sakta ka qënë dhe është një pengesë e madhe për studimin dhe analizimin e saktë të gjendjes së kësaj bashkësie. Përgjithësisht pakica rome banon në zonat periferike të qyteteve dhe në zonat rurale. Përqëndrimet më të mëdha të kësaj popullsie janë në Tiranë, Fier, Elbasan, Durrës, Berat, Korçë, Vlorë dhe Fushë-Krujë.

Në vitin 2003 Banka Botërore bëri studimin e parë të plotë për kushtet e jetesës së këtij komuniteti në Shqipëri. Disa nga problemet kryesore që dolën në pah nga ky studim dhe studime të tjera të mëvonshme janë:

- Niveli i ulët arsimor që konstatohet nga numri i vogël i të regjistruarve në shkolla dhe mbizotërimin e analfabetizmit në radhët e tyre;
- Shumica e familjeve rome jetojnë në varfëri, nën minimumin jetik;
- Pakica rome ka përqindje të lartë të papunësisë, krahasuar me grupet e tjera të popullsisë;
- Kushtet e këqia të jetesës. Shpesh romët nuk kanë strehim të sigurt, u mungon infrastruktura sanitare dhe uji i pijshëm,
- Kujdesi shëndetësor i pamjaftueshëm. Në disa zona të banuara romët nuk kanë mundësi t'u drejtohen institucioneve shëndetësore ose nuk janë në gjendje që të paguajnë për barna apo shërbime mjekësore.
- Për të përballuar varfërinë ka nivel të lartë të trafikimit dhe prostitucionit.

Duke u mbështetur në vlerësimin e gjendjes së kësaj bashkësie dhe duke marrë parasysh analizat, studimet, vëzhgimet dhe raportet e institucioneve shtetërore dhe organizatat jo qeveritare, Qeveria shqiptare miratoi në shtator të vitit 2003 Strategjinë Kombëtare “Për përmirësimin e kushteve të jetesës së pakicës rome”, dhe e miratoi atë me Vendimin e Këshillit të Ministrave nr.633 datë 18.09.2003. Kjo Strategji çeli një perspektivë për integrimin social dhe përmirësimin e standarteve të jetesës së këtij komuniteti vital, tradicionalisht të vuajtur dhe marginalizuar.

Strategjia ishte iniciativa e parë e ndërmarrë nga Qeveria shqiptare për të trajtuar problemet me të cilat përballej bashkësia rome në Shqipëri. Hartimi dhe zbatimi i saj kishte qëllim të dyfishtë. Së pari, synonte plotësimin e detyrimeve që rrjedhin nga ratifikimi i Konventës Kuadër të Këshillit të Europës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare. Së dyti, duke synuar procesin e integritit në BE, Qeveria shqiptare po përpiqej të përmbushte kriteret politike të vendosura nga Deklarata e Kopenhagës.

Bashkësia rome e përshëndeti miratimin e Strategjisë nga ana e Qeverisë, duke e konsideruar atë si një zhvillim pozitiv. Zbatimi i kësaj Strategjie është përcaktuar të realizohet për një periudhë 15-vjeçare dhe parashikon në mënyrë të detajuar marrjen e masave që mbulojnë disa fusha.

Në dhjetor 2007 Sektori i Monitorimit të Zbatimit të Strategjisë për Minoritetin Rom, pranë Shërbimit Social Shtetëror në Ministrinë e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta me mbështetjen dhe asistencën e PNUD-it realizoi Raportin e parë të përparimit, në zbatim të Strategjisë Kombëtare “Për përmirësimin e kushteve të jetesës së pakicës rome”. Në këtë Raport u përfshinë të gjitha arritjet, masat e marra nga institucionet shtetërore për realizimin e objektivave kryesorë, si edhe u nxorrën në dukje problemet dhe mangësitë kryesore, që kanë ndikuar në mosrealizimin e disa objektivave të kësaj Strategjie.

Por zbatimi i Strategjisë megjithatë mbetet i ulët tashmë gjashtë vjet pas miratimit të saj. Pavarësisht nga disa iniciativa të suksesshme, objektivat e Strategjisë nuk janë transmetuar në nivel të kënaqshëm si tek Romët, ashtu edhe tek organet dhe institucionet përgjegjëse, si dhe nuk ka patur shumë plane konkrete për zbatimin e saj në praktikë. Struktura përgjegjëse për monitorimin e Strategjisë nuk ka patur burime të mjaftueshme njerëzore e financiare dhe nuk ka autoritetin e mjaftueshëm ligjor për të përmbushur misionin e saj në zbatim të ligjit.

Prandaj në vijim, në tetor 2009 Qeveria Shqiptare miratoi Planin Kombëtar të Veprimit 2010-2015, në kuadër të Dekadës së Përfshirjes së Romëve.

Ky Raport i Veçantë ka për qëllim të jetë sa më i saktë në pasqyrimin e realitetit të përditshëm me gamën e problemeve që ndeshet

komuniteti Rom dhe të sensibilizojë opinionin publik, shoqërinë civile, mediat, organet shtetërore dhe vendore për këtë realitet, ndryshimi i të cilës në përafrim me standartet e jetesës së pjesës tjetër të popullsisë, kërkon shume vullnet, shumë punë, shumë programim dhe bashkëveprim të të gjithë aktorëve, shume njerëz të përkushtuar.

Adresimi i problemeve të Romëve në Kuvendin e Shqipërisë bëhet sepse situata e konstatuar në drejtim të respektimit dhe realizimit të të drejtave dhe lirive themelore të njeriut dhe niveli i reagimit të administratës publike shqiptare ndaj tyre nuk janë në standartet e kërkuara.

Në këtë mënyrë Kuvendi i Shqipërisë do të ketë mundësinë të bëjë vërejtjet, propozimet dhe miratimet e duhura ligjore për problemet që do të parashtrihen në vijim, me qëllimin final që të përmirësohet sa më shpejt gjendja e Romëve në Republikën e Shqipërisë.

Avokati i Popullit është përpjekur që këto probleme dhe të tjera që hasen rëndom në këtë fushë të pasqyrohen në këtë Raport me vërtetësinë më të madhe, pasi çështja e trajtimit të Romëve është një nga temat më të ndjeshme edhe nga partnerët ndërkombëtarë sa herë që diskutohen kapacitetet institucionale të shtetit tonë për respektimin e të drejtave të njeriut.

2. KUADRI I PËRGJITHSHËM LIGJOR, INSTITUCIONAL DHE FINANCIAR NË MBËSHTETJE TË STRATEGJISË

Avokati i Popullit në hartimin e këtij Raporti, krahas problemeve konkrete që janë hasur në disa fusha për trajtimin e Romëve, ka identifikuar se çështje të veçanta që ndikojnë negativisht në të drejtat dhe trajtimin e Romëve vijnë edhe si pasoje e mosnjohjes së legjislacionit, zbatimit të gabuar të tij dhe neglizhencës për të respektuar të drejtat kushtetuese dhe ligjore të tyre nga ana e organeve shtetërore kompetente.

Prandaj shkurtimisht në vijim po prezantojmë dokumentat ligjore me kryesore që parashikojnë mënyrën e trajtimit dhe respektimit të të drejtave ndaj Romëve, por edhe që njëkohsisht evidentojnë qarte edhe rëndësinë që ju ka kushtuar Shteti Shqiptar vitet e fundit Romëve.

Të drejtat dhe liritë e njeriut, përfshirë edhe të pakicave minoritare apo etnike-gjuhësore, janë të sanksionuara në Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë. Anëtarëve të minoritetit Rom, si gjithë shtetasve të tjerë, ju sigurohen liritë dhe të drejtat vetiake si dhe në bashkësi; të tilla si e drejta e jetës, e shprehjes, ajo e informimit, liria e ndërgjegjes dhe e fesë, e vëndbanimit dhe e lëvizjes së lirë, liritë dhe të drejtat politike; e drejta për t'u zgjedhur dhe për të zgjedhur, e organizimit në shoqata, liria e tubimeve, e drejta për të drejtuar kërkesa, liritë dhe të drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore; e drejta për sigurime shoqërore dhe trajtim

shëndetësor, e drejta për arsim, liria e krijimit artistik, mbrojtja e nënës dhe fëmijës nga dhuna, plotësimi i nevojave për strehim, mbrojtjen e trashëgimisë kombëtare dhe kulturore, trajtimi i barabartë me të gjitha subjektet e tjera nga organet e administratës publike; ndalimi i diskriminimit në fushën e marrjes ne pune dhe ne profesion, ndalimi i punës së detyruar për përkatësi raciale, shoqërore, kombëtare apo fetare; e drejta e mbledhjeve apo proçesioneve pa dallim ngjyre, race, etnie, gjuhe, besimi dhe gjëndje ekonomike e financiare, e te tjera. Të gjitha këto, së bashku, janë te garantuara dhe shoqërohen edhe me pergjegjesi administrative apo penale ndaj punonjesve me funksione shteterore apo ne sherbimin publik, të cilët gjate ushtrimit te detyres krijojne dallime mbi baze origjine, perkatesie etnike, kombi, race apo feje te caktuar.

Trajtimi i minoriteteve në Shqipëri mori një dimension të ri pas anëtarësimit të Shqipërisë në organizatat ndërkombëtare, si OSBE, Këshilli i Europës etj., si dhe pas ratifikimit ose aderimit në pothuaj të gjitha Konventat ndërkombëtare për të drejtat e njeriut dhe në mënyrë të veçantë, pas ratifikimit pa asnjë rezervë të Konventës Kuadër të Këshillit të Europës “Për Mbrojtjen e Minoriteteve Kombëtare” në vitin 1995.

Shteti shqiptar për garantimin e të drejtave dhe lirive themelore të minoriteteve ka miratuar gjithashtu një sërë aktesh ligjore e nënligjore me vlera të rëndësishme, që parashikojnë jo vetëm njohjen dhe mbrojtjen e të drejtave të anëtarëve të minoriteteve, por gjithashtu dhe marrjen e masave konkrete për integrimin dhe përfshirjen e tyre në jetën publike të vendit, si edhe ruajtjen e zhvillimin e vlerave kulturore dhe identitetit të tyre etnik.

Mbrojtja e minoriteteve është cilësuar si një nga kriteret bazë për anëtarësimin në BE (kriteret e Kopenhagës). Nga këto kriteret rrjedh vëmendja e veçantë ndaj Romëve. Përmbushja e këtyre kriterëve për vendet kandidatë monitorohet nga Komisioni European. Qeveria shqiptare duke aspiruar për t’u anëtarësuar në BE, ka punuar për të përmbushur gjithë kriteret për anëtarësi në BE. Për garantimin e të drejtave dhe lirive themelore të pakicës Rome përveç kuadrit ligjor, i cili është i vlefshëm për të gjithë minoritetet, ajo hartoi në vitin 2003, siç thamë më lart, edhe një Strategji të veçantë, e cila parashikon marrjen e masave konkrete dhe ngritjen e strukturave përgjegjëse për zbatimin e saj me qëllim zbutjen e varfërisë, integrimin dhe përfshirjen e pakicës rome në jetën publike të vendit, si edhe ruajtjen e zhvillimin e vlerave kulturore dhe të identitetit të tyre etnik.

Strategjia për Romët parashikon arritjen e disa objektivave kryesorë për zhvillimin dhe integrimin e pakicës rome në shoqëri, por edhe masat konkrete të instrumenteve përkatëse për realizimin e tyre. Strategjia ka përcaktuar hapat që duhen ndërmarrë, institucionet që do të

merren me zbatimin e tyre, afatin kohor dhe buxhetin që nevojitet për realizimin në praktikë të këtyre objektivave.

Gjithashtu, miratimi i kësaj Strategjie u vlerësua edhe për përfshirjen e drejtpërdrejtë të pakicës Rome në procesin e hartimit të saj. Pjesëmarrja e pakicës Rome në hartimin e Strategjisë pati rëndësi të madhe për vetë këtë minoritet, pasi ata u ndien të përfshirë dhe të vlerësuar, si dhe sepse tregoi që bashkëpunimi i dy aktorëve shtet-minoritete është i domosdoshëm për arritjen e rezultateve të frytshme në dobi të të dy palëve.

Në hartimin dhe zbatimin e politikave për minoritetet në përgjithësi, Shqipëria mbështetet në detyrimet që dalin nga Konventa Kuadër për Mbrojtjen e Minoriteteve Kombëtare të Këshillit të Europës.

2.1. Strukturat që janë të angazhuara për mbrojtjen e minoriteteve dhe zbatimin e Strategjisë kombëtare “Për përmirësimin e kushteve të jetesës të pakicës rome” janë:

2.1.a. Komiteti Shtetëror i Minoriteteve, i cili bashkëpunon me organet e qeverisjes qendrore dhe vendore, me organizata e shoqata që kryejnë veprimtari për ushtrimin e të drejtave dhe lirive të minoriteteve, për përmirësimin e standardeve në respektimin e të drejtave të minoriteteve në Shqipëri. Komiteti Shtetëror i Minoriteteve ka në përbërjen e tij përfaqësues të minoriteteve kombëtare dhe etnogjuhësore në Shqipëri. Në këtë Komitet Romët kanë një përfaqësues nga bashkësia e tyre.

2.1.b. Sektori i Monitorimit të Zbatimit të Strategjisë për Minoritetin Rom pranë Shërbimit Social Shtetëror në Ministrinë e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta, i cili ka për detyrë:

- Mikëqyrjen e zbatimit të objektivave dhe masave përparësore të përcaktuara në këtë Strategji, në bashkëpunim me institucionet përgjegjëse, Ministrinë e Financave dhe donatorë të ndryshëm për sigurimin e fondeve të nevojshme për realizimin e objektivave të kësaj strategjie etj.

2.1.c. Avokati i Popullit

Institucioni i Avokatit të Popullit mbron të drejtat, liritë dhe interesat e ligjshme të individit nga veprimet dhe mosveprimet e paligjshme e të parregullta të organeve të administratës publike, si dhe të të tretëve që veprojnë për llogari të tij. Ai ka si mision parandalimin apo zgjidhjen e konflikteve të mundshme midis administratës publike dhe individit. Avokati i Popullit vepron në bazë të ankesës apo kërkesës së paraqitur pranë tij. Ai vepron edhe me nismën e vet, për raste të veçanta, të bëra publike, por gjithmonë duhet të marrë më vonë pëlqimin e të interesuarit ose të dëmtuarit. Në këtë kuadër brenda mandatit dhe juridiksionit të Avokatit të Popullit është edhe veprimtaria për mbrojtjen dhe respektimin e të drejtave të Romëve.

2.2. Vendimi i Këshillit të Ministrave nr.633, datë 18.09.2003 me të cilin u miratua Strategjia për Romët ngarkon me përgjegjësi për zbatimin e Strategjisë disa institucione qendrore dhe të varësisë, të cilat kanë detyra konkrete në fusha të ndryshme. Ato janë:

2.2.a. Ministria e Arsimit dhe Shkencës është struktura shtetërore bazë përgjegjëse për zbatimin e Strategjisë në fushën e arsimit dhe edukimit. Ky institucion në bashkëpunim me Drejtoritë Rajonale Arsimore, njësitë e pushtetit vendor dhe OJF-të rome duhet të zbatojnë një varg masash që kanë të bëjnë me frekuentimin në arsimin parashkollor dhe parauniversitar, përmirësimin e infrastrukturës shkollore dhe bazës materiale në to, krijimin e kushteve për mësimin e gjuhës rome, bursat dhe programe të tjera mbështetëse për fëmijët romë etj.

2.2.b. Ministria e Turizmit, Rinisë dhe Sporteve është struktura shtetërore përgjegjëse për zbatimin e Strategjisë për Romët në fushën e trashëgimisë kulturore dhe familjes, hartimin e politikave rinore, mbështetjen për propagandimin e vlerave si dhe mbrojtjen e të drejtave të bashkësisë rome përmes mediave publike.

2.2.c. Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta është përgjegjëse për zbatimin e asaj pjese të Strategjisë që ka të bëjë me punësimin, uljen e varfërisë dhe mbrojtjen sociale. Në bashkëpunim me institucionet në varësisë të saj kjo Ministri është përgjegjëse për zbatimin e masave që lidhen me vënien në jetë të programeve të nxitjes së punësimit për bashkësinë rome, hartimin e politikave lehtësuese fiskale për kompanitë që krijojnë vende pune për romët, integrimin e kësaj bashkësie në sistemin e arsimit dhe formimit profesional publik e privat, integrimin në jetën normale të fëmijëve romë të rrugës, përfshirjen në skemën e ndihmës ekonomike të familjeve të varfra rome, stimulimin dhe mbështetjen e shoqatave rome etj.

2.2.d. Ministria e Shëndetësisë, së bashku me Drejtoritë e shërbimit parësor në rrethe dhe ISHP, duhet të zbatojnë një varg masash që lidhen me përmirësimin e shëndetit të nënës dhe fëmijës, zbatimin e skemave për dhënien e asistencës me medikamente dhe ndihma të tjera mjekësore për familjet e varfra e me shumë fëmijë, vlerësimin e sëmundshmërisë dhe vdekshmërisë për bashkësinë rome dhe marrjen e masave për uljen e tyre.

2.2.e. Ministria e Punëve Publike, Transportit dhe Telekomunikacionit, njësitë e pushtetit vendor, komunat dhe bashkitë, në bashkëpunim me organizatat rome janë përgjegjëse për marrjen e masave që do të ndihmonin për plotësimin e nevojave minimale për strehim, mbulimin me rrjetin e ujësjellësve, kanalizimeve dhe atë rrugor të të gjitha vendbanimeve ku jeton bashkësia rome.

2.2.f. Ministria e Brendshme, së bashku me institucionet e varësisë dhe OJF-të rome, është përgjegjëse për zbatimin e të gjitha

masave që do të ndihmonin në evidentimin e kriminalitetit në radhët e bashkësisë romë, përfshirjen e anëtarëve të kësaj bashkësie në radhët e policisë, si dhe me regjistrimin e tyre, parandalimin dhe goditjen e rasteve të trafikimit të qënieve njerëzore, sidomos të trafikimit të fëmijëve dhe vajzave për qëllime shfrytëzimi.

2.2.g. Të gjitha Ministrinë e mësipërme të ngarkuara drejtpërdrejt me zbatimin e Strategjisë duhet të sigurojnë një bashkëpunim të vazhdueshëm me **Ministrinë e Financave** në mënyrë që të pasqyrojnë në ligjin e buxhetit dhe në programin buxhetor afatmesëm të gjitha fondet e nevojshme për zbatimin e masave përparësore në kuadër të Strategjisë për Romët.

Burimet financiare bazë për zbatimin e detyrimeve që lindin nga Strategjia vijnë nga fondet publike, por ka edhe burime të tjera, si fondet e pushtetit vendor, Agjensitë ndërkombëtare dhe donatorët e huaj si edhe nga burime private.

3. PLANI KOMBËTAR I VEPRIMIT 2010-2015 NË KUADËR TË DEKADËS SË ROMËVE

Dekada e Përfshirjes së Romëve është iniciativë e nëntë vendeve të Evropës Qëndrore e Juglindore për të përmirësuar statusin social-ekonomik dhe përfshirjen sociale të minoritetit Rom në rajon. Iniciativa e Dekadës përfshin periudhën nga viti 2005 deri në vitin 2015. Dekada është angazhim politik i vendeve pjesëmarrëse për të reduktuar pabarazitë në spektrin e zhvillimit njerëzor dhe ekonomik të Romëve nëpërmjet zbatimit të reformave dhe programeve politike të hartuara për të “thyer” rrethin vicioz të varfërisë dhe përjashtimit të tyre.

Shqipëria shprehu dëshirën për t’iu bashkuar Dekadës në vitin 2007 dhe u bë anëtare me të drejta të plota e Dekadës në Korrik 2008.

Plani Kombëtar i Veprimit për Dekadën e Përfshirjes së Romëve 2010-2015 (Plani Kombëtar i Dekadës), është një dokument i Qeverisë Shqiptare që u hartua në bashkëpunim me Programin për Zhvillim të Kombeve të Bashkuara (PNUD) dhe përfaqëson kuadrin e aktiviteteve që synojnë integrimin e popullsisë Rome në Shqipëri. Plani u zhvillua bazuar në Strategjinë e Përfshirjes Sociale (2007-2013), Strategjinë Kombëtare “Për Përmirësimin e Kushteve të Jetesës së Minoritetit Rom”, si dhe duke marrë parasysh strategji të ndryshme sektoriale të miratuara nga Qeveria Shqiptare.

Plani Kombëtar i Dekadës u miratua nga Qeveria në Tetor 2009 dhe fokusohet në këto fusha prioritare: arsimit, punësimi dhe mbrojtja sociale, shëndeti, strehimi dhe infrastruktura. Ai lidhet me tri tema: varfërinë, diskriminimin dhe barazinë gjinore. Në të janë identifikuar qëllimet, objektivat dhe masat kryesore në të gjitha këto fusha prioritare,

si edhe në fushën e trashëgimisë kulturore, përfshirjes sociale dhe krijimit të mundësive të barabarta, fusha që janë të përfshira edhe në Strategjinë kombëtare “Për Përmirësimin e Kushteve të Jetesës së Minoritetit Rom”, sipas Planit Kombëtar të Veprimit në kuadër të Dekadës së Romëve gjendja paraqitet si vijon:

3.1. ARSIMI

Romët në Shqipëri përgjithësisht kanë nivel më të ulët arsimimi dhe kalojnë më pak vite në shkollë se grupet e tjera të popullsisë. Niveli i regjistrimit të fëmijëve Rom në institucionet e arsimit parashkollor është shumë i vogël, ose 10 përqind e numrit total të fëmijëve Rom që duhet të shkojnë në këto institucione.

Niveli i arsimimit, i shkrimit dhe këndimit mes popullsisë Rome është shumë më i ulët sesa mesatarja në shkollë kombëtare. Përqindja mesatare e shkrimit dhe këndimit tek romët e anketuar është vetëm 62 përqind; krahasuar me 97 përqind që është përqindja e shkrimit dhe këndimit tek popullsia jo-Rome.

Gratë Rome kanë mesatarisht nivel më të ulët arsimimi sesa burrat Rom. Vetëm 58 përqind e grave Rome të anketuara rezultojnë që dinin shkrim dhe këndim; krahasuar me 66 përqind të burrave Rom. Ndërkohë që ky nivel rezultoi 96 përqind për gratë jo-Rome, krahasuar me 98 përqind të burrave jo-Rom. Numri mesatar i viteve të shkollës së Romëve është 3.4 (3.8 për burrat dhe 3.1 për gratë), ndërsa për popullsinë jo-Rome ky tregues është 9.8.

Numri i nxënësve Rom në të gjitha nivelet e sistemit arsimor është dukshëm më i ulët se sa numri i nxënësve nga të gjitha komunitetet e tjera.

Shkaqet e nivelit të ulët të arsimit në komunitetin Rom janë të shumta, por më i rëndësishmi është **varfëria ekstreme**. Të ardhurat mujore për frymë midis Romëve janë 3.3 herë më të ulëta sesa ato të popullsisë jo-Rome dhe shumë familje Rome jetojnë në mjerim.

Migrimi dhe emigrimi janë faktorë të tjerë që ndikojnë në përqindjen e rregjistrimit apo të braktisjes së shkollës nga fëmijët Rom. Disa fëmijë Rom nuk rregjistrohen në shkollë ose ata e braktisin atë sepse familjet e tyre migrojnë gjatë vitit akademik apo vendosin të shkojnë diku jashtë.

Një pengesë për rregjistrimin e tyre në shkollë ka qenë gjithashtu fakti se Romët përballen me vështirësi në pajisjen me dokumenta identifikimi, për shkak se shumë nga fëmijët nuk rregjistrohen pas lindjes së tyre.

Niveli i ulët arsimor i prindërve Rom është një prej arsyeve që i pengojnë fëmijët të shkojnë në shkollë, apo ta braktisin atë përfundimisht pasi rregjistrohen.

Edhe paaftësia për të folur gjuhën shqipe është një nga vështirësitë me të cilën përballen fëmijët Rom kur fillojnë të shkojnë në shkollë. Kjo vështirësi varet nga mungesa e klasave parashkollore të mësimin të gjuhës shqipe për këta fëmijë si dhe nga mungesa e mësuesve Rom, të cilët mund t'i ndihmonin më shumë fëmijët Romë në studimet e tyre.

Si objektiva kryesorë për çështjen e Arsimit të Romëve janë përcaktuar:

3.1.1. Garantimi i të drejtës së fëmijëve dhe të rinjve të minoritetit Rom për akses të barabartë në të gjithë nivelet e sistemit arsimor

3.1.2. Eliminimi i qëndrimeve përjashtuese dhe inferiore ndaj Romëve në komunitetin shkollor dhe transformimi i diversitetit kulturor në një burim njohurish dhe atmosfere të respektit reciprok, tolerancës dhe mirëkuptimit ndaj tyre

3.1.3. Ruajtja dhe zhvillimi i identitetit kulturor të nxënësve dhe studentëve të minoritetit Rom

3.2. PUNËSIMI DHE MBROJTJA SOCIALE

Në krahasim me shumicën e popullsisë Romët kanë më pak mundësi punësimi. Papunësia midis Romëve është më e lartë sesa midis popullsisë jo-Rome. Bazuar në një studim të Bankës Botërore, papunësia midis popullsisë Rome në vitin 2002 ishte 71 përqind, ndërsa niveli kombëtar i papunësisë ishte vetëm 15.8 përqind. Të ardhurat e Romëve zakonisht rrjedhin nga punësimi në punë të rëndomta dhe që kërkojnë aftësi të ulta, zakonisht në sektorin jo-formal. Profesionet më të zakonshme janë mbledhja e hekurishteve, pastrimi i rrugëve, lypja, punë sezonale në sektorin e bujqësisë ose shitja në rrugë e rrobave të përdorura etj. Për më tepër, ka shumë pak kërkesë për profesionet tradicionale si muzika apo punimet me dorë, profesione këto të ushtruara nga Romët në periudhën para vitit 1991.

Niveli i papunësisë është në përpjestim të zhdrejtë me nivelin e tyre të arsimimit. Përqindja e kohëzgjatjes e të qenit i papunë për një Rom është më e lartë se ajo e një jo-Romi dhe për ata që kanë nivel shumë të ulët arsimimi kjo përqindje është shumë herë më e lartë.

Si rrjedhojë e mungesës së përgjithshme të mundësive për punësim në Shqipëri, për 92% të Romëve është e vështirë të gjejnë një punë.

Shumica e kryefamiljarëve Romë nuk përfitojnë nga skemat e ndihmave, pasi ata nuk janë të regjistruar në Zyrat e Gjendjes Civile, si edhe për shkak të lëvizjes së vazhdueshme nga një vend në tjetrin.

Bazuar në ligjin nr.9355, datë 10 mars 2005, “Për ndihmën dhe shërbimet shoqërore” administratorët socialë nëpër bashki e komuna kanë filluar t’i japin informacion dhe asistencë romëve për plotësimin e dokumentave për përfitimin e ndihmës ekonomike dhe identifikimin e nevojave për shërbime të njerëzve në nevojë etj. Rritja e nivelit tavan të përfitimit për ndihmën ekonomike në 7000 lekë përbën një avantazh për familjet Romë me shumë pjesëtarë.

Programi i nxitjes së punësimit të punëkërkuësve të papunë, në zbatim të VKM Nr.48, datë 16.01.2008 i ndryshuar, ka filluar të zbatohet në Janar të vitit 2008 dhe ka vazhduar edhe për vitin 2009. Programi synon që të integrojë në tregun e punës punëkërkuës në vështirësi, të cilët janë punëkërkuësit e papunë afatgjatë, ata që trajtohen me pagesë papunësie dhe ndihmë ekonomike, ata që hyjnë për herë të parë në tregun e punës të moshës 18-25 vjeç, personat mbi 45 vjeç, komuniteti Rom dhe personat me aftësi të kufizuar, kontigjent ky, që përbën dhe numrin më të madh të të papunëve të regjistruar në zyrat e punësimit.

Nëpërmjet këtij programi, punëkërkuësit e papunë në vështirësi, por sidomos Romët kanë më shumë mundësi të punësohen dhe të përfitojnë më shumë të ardhura, të përfitojnë kualifikime nëpërmjet punës si dhe u jepen shanse reale për punësim, nëse ata tregojnë dëshirë dhe aftësitë e nevojshme për punë.

Si objektiva për veprim të mëtejshëm për punësimin dhe mbrojtjen sociale të Romëve janë caktuar:

- 3.2.1. Inicimi dhe zbatimi i programeve të veçanta që mundësojnë punësimin e Romëve
- 3.2.2. Studimi dhe zbatimi i nxitësve fiskal për të stimuluar punësimin e komunitetit Rom
- 3.2.3. Integrimi i komunitetit Rom në edukimin e përgjithshëm publik dhe trajnimin profesional.
- 3.2.4. Rritja e kapaciteteve dhe përmirësimi i cilësisë së shërbimeve për mbrojtjen e fëmijëve Rom.
- 3.2.5. Rritja e përfitimeve për minoritetin Rom nga skemat e mbrojtjes sociale me anë të ndërmarrjes së masave lehtësuese.
- 3.2.6. Eliminimi i rasteve abuzive të shkeljes së legjislacionit të punës.
- 3.2.7. Rritja e numrit të individëve Rom në skemën e detyruar të sigurimeve shoqërore.

3.3. STREHIMI DHE INFRASTRUKTURA

Kushtet e përgjithshme të jetesës së Romëve janë mjaft të ngjashme në të gjitha rajonet ku ata jetojnë. Shumë zona të banuara nga Romët janë informale dhe nuk kanë lehtësirat elementare si sistemet e kanalizimeve, shërbimin e largimit të mbeturinave, furnizimin me ujë, si

dhe janë pa rrugë. Banesat e tyre janë të një karakteri të përkohshëm, shumë të pasigurta dhe të paqëndrueshme në raport me motin, sidomos në vjeshtë dhe dimër.

Strukturat përgjegjëse të veçanta për shtrirjen e shërbimeve komunale në këto zona ku jeton shumica e popullsisë Rome nuk janë krijuar ende.

Por sipas një studimi të Bankës Botërore, 88 përqind e Romëve zotërojnë shtëpi përmes privatizimit, trashëgimisë ose janë pronarë të shtëpive të reja, të cilat në shumicën e rasteve janë ndërtuar pa leje.

Pronësia mbi tokën është një nga problemet që ka krijuar mjaft vështirësi në zbatimin e pjesës së strategjisë së strehimit, sepse zonat e banuara nga Romët nuk janë pjesë e zonave informale të cilat do të rregullohen me reformën e legalizimit. Sipas të dhënave të MPPTT vetëm 4.3 përqind e Romëve kanë pronësinë e tokës për shtëpitë e tyre; 87 përqind e këtyre sipërfaqeve zotërohen nga persona të tjerë, ndërsa 8.7 përqind janë në zotërim të shtetit.

Si objekt kryesor për përmirësimin e strehimit të Romëve dhe infrastrukturës në shërbim të tyre është përcaktuar:

3.3.1. Ofrimi i mundësive për akses në strehim dhe në infrastrukturë në përputhje me standardet shtetërore në zonat me popullsi Rome.

3.4. SHENDETI

Situata shëndetësore e Romëve është në përgjithësi e keqe, për shkak të ambjenteve jo të shëndetshme në të cilat jetojnë shumica e tyre. Gjithashtu shpesh Romët nuk kanë akses në shërbimet shëndetësore bazë. Kostoja është pengesa kryesore për trajtimin me medikamente për popullatën Rome. Vetëm 25 përqind e Romëve kanë të ardhura të mjaftueshme për të blerë medikamente. Vaksinimi i fëmijëve të moshës 1-14 vjeç është konsideruar si një masë parësore nga Qeveria, por vaksinimi i fëmijëve Rom mbetet problematik për atë pjesë të popullsisë Rome që është në lëvizje të vazhdueshme.

Fëmijët dhe gratë Rome janë kategoritë më të rrezikuara dhe në nevojë brenda komunitetit Rom përse i përket rrezikut të shëndetit. Popullsia Rome nuk ka informacion të mjaftueshëm në lidhje me sistemin e vaksinimit dhe të të drejtave që ju garanton ligji në fushën e shëndetit.

Informacioni rreth abuzimit me drogën dhe sëmundjet seksualisht të transmetueshme në komunitetin Rom është i pamjaftueshëm dhe përgjithësisht ofrohet vetëm nga OJF-të.

Megjithatë vlerësohet se aksesimi i Romëve në institucionet shëndetësore është i kënaqshëm. Pjesa më e madhe e komunitetit Rom jeton në zona urbane dhe rrethinat e qyteteve ku institucionet e kujdesit shëndetësor parësor ose institucionet e kujdesit ndaj fëmijëve dhe nënës janë të aksesueshme.

Si objektiva për masa të mëtejshme për parandalimin dhe mbrojtjen e shëndetit të Romëve janë caktuar:

- 3.4.1. Ndërgjegjësimi i popullsisë Rome për kujdesin ndaj shëndetit dhe shërbimeve shëndetësore të ofruara.
- 3.4.2. Rritja e aksesit të komunitetit Rom në sistemin shëndetësor publik.
- 3.4.3. Përmirësimi i kushteve higjeno-sanitare në vendbanimet e popullsisë Rome.

3.5. PERFSHIRJA SOCIALE DHE MUNDESITË E BARABARTA

Fenomeni i trafikimit të fëmijëve dhe vajzave rome u përhap shumë pas vitit 1997. Trafikimi nxitej nga disa faktorë si niveli i ulët ekonomik, arsimor, kulturor e social i këtij minoriteti, emigrimi i shpeshtë i tyre nga një vend në një tjetër, numri i madh i fëmijëve në një familje, por u favorizua edhe nga mungesa e shtetit apo dobësimi i funksioneve të tij. Faktor tjetër shumë i rëndësishëm që e ka favorizuar fenomenin e trafikimit në gjirin e minoritetit Rom ka qenë edhe është në shumë raste dhe mungesa e regjistrimit të këtij minoriteti dhe sidomos e fëmijëve në veçanti.

Evidentimi i numrit të vajzave dhe fëmijëve Rom të trafikuar është i vështirë, pasi kur riatdhesohen ato nuk deklarojnë fillimisht se kanë qenë të trafikuar në vendet ku janë kapur. Më pas kjo e dhënë rezulton nga mbajtja e tyre në qendrat e krijuara qëllimisht për personat e riatdhesuar.

Një tjetër faktor që ndikon në këtë drejtim është dhe mungesa e besimit të minoritetit Rom ndaj organeve të drejtësisë dhe të policisë së shtetit.

Përfshirja e anëtarëve të minoritetit Rom në efektivat e policisë dhe në administratën publike në nivel vendor dhe qendror është në nivele të papërfillshme. Kjo situatë është rrjedhojë e mungesës së arsimimit dhe kualifikimit të nevojshëm profesional të këtij komuniteti, mungesës së besimit të këtij minoriteti ndaj organeve shtetërore si edhe diskriminimi i fshehtë i kësaj pjese të popullsisë nga pjesa maxhoritare e popullsisë.

Përsa i përket diskriminimit të minoritetit rom, ushtrimit të presioneve dhe kërcënimeve nga forcat e policisë nuk ka rezultuar se është në një nivel të lartë apo shqetësues. Komunikimi i forcave të policisë me anëtarët këtij komuniteti përgjithësisht është i mirë. Megjithatë janë evidentuar raste të shkeljes së të drejtave të minoritetit Rom gjatë procesit të hetimit apo të gjykimit të veprave penale që ata kanë kryer, duke shfrytëzuar nivelin e ulët arsimor dhe mungesën e informacionit tek anëtarët e këtij minoriteti.

Dhuna është një fenomen që e shoqëron familjen rome në vazhdimësi. Ekzistenca e këtij fenomeni lidhet me kushtet ekonomiko-

sociale të minoritetit rom, nivelin e ulët arsimor, mentalitetin tradicional të tyre lidhur me rolin inferior të gruas në familje dhe patriarkalizmin e familjeve rome.

Si objektiva për veprime të mëtejshme në fushat e mësipërme janë përcaktuar:

- 3.5.1. Ndërgjegjësimi dhe parandalimi i rasteve të trafikimit të fëmijëve dhe vajzave Rome
- 3.5.2. Fuqizimi i komunitetit Rom për të mbrojtur liritë dhe të drejtat, në mënyrë që të parandalohen dhe ulen rastet e diskriminimit
- 3.5.2. Regjistrimi i popullsisë Rome në Regjistrin Kombëtar të Gjendjes Civile

3.6. TRASHËGIMIA KULTURORE

Kultura rome ka një numër të madh elementesh që e dallojnë atë lehtësisht nga kultura shqiptare. Gjuha rome është faktori kryesor që shpreh identitetin e këtij komuniteti. Romët kanë tipare kulturore që janë tepër të dallueshme, si gjuha, festat e komunitetit, ceremonitë familjare, artizanati dhe veshjet e grave. Shteti shqiptar duke pasur parasysh këtë pasuri të madhe që paraqet kultura dhe tradita e këtij minoriteti ka hartuar politika dhe përcaktuar masa konkrete që synojnë ruajtjen, transmetimin dhe njohjen më të thellë të kësaj kulture dhe tradite nga popullsia jo rome dhe vetë të rinjtë romë.

Krahasuar me komunitete të tjera, Romët nuk kanë një institucion për t'u kujdesur dhe ruajtur kulturën e tyre. Disa organizata lokale me profil kulturor zhvillojnë veprimtarinë e tyre kryesisht në Tiranë dhe Korçë, por aktivitetet e tyre janë shumë të rralla. Ka shumë pak artistë profesionistë nga komuniteti Rom dhe në pjesën më të madhe të rasteve ata dhe aktiviteti i tyre nuk janë të njohura nga maxhoranca. Me përjashtim të disa shfaqjeve muzikore, aktivitetet kulturore të Romëve të cilat shprehin kulturën e tyre janë të kufizuara. Kultura përbën një element shumë të rëndësishëm për emancipimin e këtij komuniteti dhe duhet të shihet lidhur ngushtë me aktivitetet edukative dhe pjesëmarrjen e romëve në jetën publike.

Si objektiva për veprime të ardhshme në fushën e trashëgimisë kulturore janë përcaktuar:

- 3.6.1. Krijimi i kushteve për ruajtjen dhe kultivimin e trashëgimisë Kulturore të Minoritetit Rom.
- 3.6.2. Krijimi i një ambjenti social përfshirës dhe vlerësues ndaj diversitetit kulturor të Romëve.

3.7. FINANCIMI

Kuadri i financimit të Strategjisë dhe Planit Kombëtar të Dekadës së Romëve është hartuar në bashkëpunim me ministritë e linjës, të cilat

janë përgjegjëse për alokimin e fondeve në gjashtë fushat e Planit të Veprimit. Burimet kryesore të financimit për të përmbushur detyrimet janë fondet publike, por janë planifikuar gjithashtu edhe fonde të tjera, të tilla si ato të njësisve të qeverisjes vendore, fonde nga donatorët dhe burimet private. Por fondet e buxhetit të shtetit do të jenë burimi kryesor i financimit të plan veprimit.

Veç objektivave të mësipërme, për secilin prej tyre në Planin Kombëtar të Veprimit 2010-2015 janë përcaktuar edhe aktivitetet konkrete që do të bëhen, për realizimin e sejcilit objektiv treguesit për impaktin e çdo aktiviteti, autoriteti përgjegjës dhe treguesit, monitoruesit, afati, buxheti paraprak dhe burimi i sigurimit të këtij buxheti. Nga pikëpamja e Hartimit ky Plan është perfekt.

4. Konstatimet e Institucionit të Avokatit të Popullit për gjendjen e Romëve.

Jashtë vëmëndjes dhe interesimit të Avokatit të Popullit, krahas shtresave të tjera në nevojë dhe të ekspozuara ndaj rreziqeve, si të miturit, te moshuarit, personat me aftësi të kufizuara fizike dhe mendore, nuk kanë mbetur edhe pjestarët e komunitetit rom. Kjo vërtetohet edhe nga fakti se me rastin e botimit të Strategjisë Kombëtare për Permiresimin e Kushteve të Jetesës së Minoritetit Rom në Shqipëri, në vitin 2004 Avokati i Popullit, së bashku me Kryetarin e Prezencës së OSBE-së në Shqipëri, kanë shkruar se “...kjo strategji është jo vetëm një kontribut konkret, por edhe hap praktik dhe i nevojshëm drejt zbatimit të saj. Prezenca dhe Avokati i Popullit ndajnë mendimin se organet e qeverisjes qendrore dhe vendore duhet të bëjnë përpjekje me të medha, si në drejtim të përqendrimit të punës ashtu edhe në caktimin e fondeve për të përmbushur detyrimet e parashikuara në Strategji. Gjendja e romëve në Shqipëri ka nevojë për permiresime të thella, në mënyrë që ky komunitet të jetojë me dinjitet në një shoqëri demokratike.”

Në institucionin tone nga viti 2000-2008 ka patur shume pak ankesa nga romët. Mund të përmendim një ankesë të 4 familjeve rome në lagjen “5 Maj” të Elbasanit, për prishjen e banesave të ndërtuara pa leje, ose të disa banorëve nga komuniteti rom të lagjes “Skënderbeu” të qytetit të Lezhës. Kjo vjen kryesisht për shkak të mosnjohjes së statusit dhe të veprimtarisë së Avokatit të Popullit. Gjithsesi nga ana jonë ankesat e tyre janë trajtuar me preçedencë.

Pozitiv është fakti se kanë rezultuar pak raste të ushtrimit të dhunës fizike apo psikologjike, për motive raciale ndaj anëtarëve të komunitetit rom nga struktura apo persona të veshur me pushtet publik, siç mund të kete qene rasti i çvendosjes nga policia të disa familjeve rome nga vëndbanimet e tyre te përkoheshme, për shkak të bllokimit të planit rregullues të territorit të një zone pranë lumit Lana në Tiranë.

Duke patur parasysh gjendjen e Romëve dhe shkaqet se përse ata shumë pak i janë drejtuar Avokatit të Popullit, në kuadrin e ushtrimit të detyrimeve të tij kushtetuese në mbrojtje të drejtave, lirive dhe interesave të ligjshme të individëve, Avokati i Popullit, në muajin Qershor – Shtator 2009, ndërmori nismën për organizimin e Ditëve të Hapura në të gjitha vëndet ku ka komunitete të rëndësishme romë. Gjatë gjithë periudhës 10 vjeçare të aktivitetit të institucionit tone, kontakte të tilla (Ditët e Hapura) kanë qenë në vijueshmëri, me një frekuencë disa ditore, të ndara për gjatë gjithë vitit. Por për komunitetin Rom ky ka qenë rasti i parë i organizimit të Ditëve të Hapura, i realizuar posaçërisht me një program të studjuar që më parë.

Qëllimi i ditëve të hapura ishte që, krahas marrjes së informacionit sa më të gjërë nëpërmjet ankesave të ditës, të bëhej edhe verifikimi nëpërmjet një pyetsori i problemeve dhe shqetësimeve që shoqerojnë Romët në jetën e tyre të përditshme. Pyetësori përmban çështje të tilla si verifikimi i kushteve të banimit, të higjenës dhe mjedisit ku banojnë, problemi i punësimit, mënyrat e sigurimit të të ardhurave familjare, marrëdhëniet me organet e pushtetit vendor dhe me pjesën tjetër të shoqërisë, nëse janë ndeshur me qëndrime abuzive dhe keqtrajtime nga strukturat e rendit, frekuentimi i kopshteve dhe shkollave nga fëmijët, probleme që lidhen me shëndetin, me trafikimin e fëmijeve apo vajzave, me mosregjistrimin e tyre në regjistrat e gjëndjes civile, etj.

Fillimisht u bë një punë parapërgatitore në bashkëpunim të ngushtë me Shoqatën “Amaro drom”, me kryetar z Skender Veliaj dhe me Ministrinë e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta, që konsistonte në percaktimin e vendndodhjeve të këtij komuniteti, të personave përgjegjës për çdo vendbanim, të datave dhe të ambienteve ku do të bëheshin takimet me Romët etj.

Takimet e përfaqësuesve të Avokatit të Popullit u bënë në Prefekturën e Fierit, në Fier, Roskovec, Dëmenas, Levan, Qënder Fier, Grabian Savër, Çermë, Gramsh, Zhupan, Dushk, Frakull e Madhe, Drizë, Baltëz, Seman i Ri dhe Hoxharë;

Në Prefekturën e Beratit, në Ura Vajgurore, Kuçovë, Moravë dhe Otlak;

Në Prefekturën e Durrësit, në ish NISH Tulla, ish Këneta, Sukth, Rrashbull, Katund i Ri dhe në Fushë Krujë;

Në Prefekturën Vlorë, në Vlorë, Novoselë, Shushicë, Delvinë;

Në Prefekturën e Gjirokastrës, në Gjirokastrë, lagja Zinxhiraj, dhe Ura e Lumit;

Në Prefekturën e Tiranës, në njesitë bashkiake nr.2, 5, 7, 11, Bregu i lumit, Paskuqan, Gosë dhe Kashar;

Në Prefekturën e Lezhës, në Lezhë, lagja “Skënderbej” dhe SMT;

Ne Prefekturën e Korçës, në Korçë, Pojan, Pogradec, Bilisht, Qëndër Bilisht dhe Progër;

Ne Prefekturën e Dibrës, në Komunën Qëndër-Tomin e në Shupenzë;

Në Prefekturën e Shkodrës, në Shkodër, Ura e Bunës, pas pikes se Shushicës, Vau i Dejës, Fushë-Arrës, Pukë;

Në Prefekturën e Kukësit, në Kukës dhe

Në Prefekturën e Elbasanit, në Elbasan dhe në Peqin.

Kujdes u tregua për mundësimin e grumbullimit të sa më shumë banorëve të komunitetit rom, duke zgjedhur një orar të përshtatshëm pas kohës së tyre të punës, kryesisht ai i tregtisë së vogël.

Si rrjedhojë u mblodhën 230 ankesa nga individë ose nga grupimet e romëve. Veç këtyre për 72 ankesa ose kërkesa ata u sqaruan ose u këshilluan në vend.

Përsa i takon problematikës se shqetësimeve te ngritura prej tyre, gjendja paraqitet si vijon:

4.1. Situata e përgjithshme ekonomike dhe sociale e komunitetit rom.

Gjendja e përgjithshme ekonomike dhe sociale e komunitetit rom në Shqipëri është shumë e vështirë. Nuk zbatohet parimi i barazisë, trajtimit të barabartë dhe dinjitoz të tyre në raport me grupime të ndryshme shoqërore. Shumica e këtyre familjeve jetojnë nën nivelin e varfërisë. Ky nivel jetese shoqërohet me diskriminim, me mungesën e te ardhurave të rregullta mujore, me papunësi, me mosfrekuentimin e shkollës, me mungesën e kushteve të strehimit, me shëndet jo të mirë dhe me shtimin e borxheve. Qytetarët Romë (me ngjyrë) vazhdojnë të përbëjnë grupimin shoqëror më të rrezikuar dhe të privuar nga shumë standarte bazë të një jetese normale. Ata përballen me kërcënime të ndryshme, tepër të vështira për t'u përballur. Komuniteti Rom jeton në kushte të vështira ekonomike dhe i ekspozuar ndaj shumë rreziqeve sociale. Shume familje romë ambientohen me mbijetesën, duke përjetuar nivelin minimal të varfërisë. Romët ndeshen me çështje të tilla, si varfëria, niveli i ulët arsimor dhe kulturor, papunësia, kushte të vështira jetese, mungesa e perfaqesimit dhe probleme të tjera sociale dhe ekonomike. Problemi i tyre, në mënyrë të përmbledhur, është problemi i një komuniteti me nivelin më të ulët të jetesës në Shqipëri. Punësimi informal dhe i fragmentarizuar, mungesa e kushteve të higjienës kolektive, pa akses ndaj ujit të pishëm në masën deri 25% e tyre, mungesa e kolektoreve të ujrave të bardha dhe të zeza (përmëndim rastet në Savër të Lushnjës dhe në fshatin Moravë të Beratit), mos dhënia e shperblimit për shpronësimet e bera për interesa publike (7 ankesa vetëm në Levan të Fierit), mungesa e energjisë elektrike ose furnizimi me parametra teknikë minimale, gjëndja e keqe e rrugëve, mungesa e vëmëndjes ose

mosndërhyrja në sistemimin e tyre, standartet minimale të strehimit, mangesitë në personelin mjekësor, në objekte të trajtimit shëndetsor dhe në cilësinë e shërbimit, mos trajtimi me asistencë sociale, marrëdhëniet e vagëta me pushtetin vendor, mungesa e objekteve të arsimit parashkollor dhe atij të detyrueshem, shkalla e lartë e analfabetizmit, ekzistenca e një disnivele të dukshëm kulturor në krahasim me shumicën tjetër të popullsisë janë diferenca që nuk mund të neglizhohen dhe përbëjnë “gropën” e madhe që duhet mbushur. Ata mbeten debitorë të përhershëm ndaj KESH-it dhe Ndërmarrjeve të Ujesjellës-Kanalizimeve. Romët kanë norma të larta papunesie, mos-shkollimi dhe të pastrehësh. Komuniteti rom nuk ka mundur të ketë një grup njerëzish të arsimuar dhe të emancipuar në nivele të tilla që të bëhen liderë dhe promotor për zhvillimin e bashkësisë së tyre. Këto janë problemet dhe ankesat që i ndeshëm në të gjitha vënd-banimet e komunitetit rom gjatë Ditëve të Hapura. Kjo situatë përputhet edhe me konkluzionet e shumicës së monitoruesve apo të studimeve të veçanta që bëhen për gjendjen e romëve.

4.2. Arsimimi për fëmijët romë

Ekziston një legjislacion i plotë në fushën e arsimit, duke filluar nga arsimi parashkollor deri tek ai pasuniversitar, i cili garanton të drejta të barabarta për të gjithë qytetarët për t’u arsimuar në të gjitha nivelet e arsimimit. Në teresi, mbi 50% e komunitetit rom nuk di të shkruajë dhe të lexojë, sidomos vajzat dhe gratë romë. Shifrat e atyre që ndjekin arsimin e mesëm dhe të lartë, janë në minimumet e imagjinuara. Dëshira për të ndjekur shkollën, që ekziston në një pjesë të komunitetit rom, sfumohet për faktin se jeta në periferi të qyteteve, niveli i mesimdhënis dhe edukimit në institucionet arsimore nuk është cilësor. Edhe mësimi i gjuhës së tyre amtare ndeshet me vështirësi nga mungesa e shkollave romë.

Mungesa e infrastruktures arsimore, e teksteve shkollore në gjuhën amtare, e abetareve dy gjuhëshe, e plan programeve dhe e cilesise se dobet gjatë procesit mesimor janë disa nga problemet, me të cilat përballen fëmijët romë. Fëmijët romë përbëjnë kontingjentin më të madh të të miturve që kanë mbetur jashtë shkollës, duke u shndërruar në furnizuesin kryesor të armatës së analfabetëve. Në nivele të larta është edhe braktisja e shkollës. Fëmijeve romë ju mungojnë shëmbujt pozitive që t’u tregojnë sesi dhe pse arsimimi i tyre sjell frute. Familja romë, për shume shkaqe, kryesisht ekonomike, nuk ka ndërgjegjshimin për nevojat, të drejtat dhe mundësitë reale të fëmijeve të tyre. Shoqatat romë, bëjnë të ditur faktin se 50 % e fëmijëve të këtij komuniteti mbeten analfabetë, pasi nuk e frekuentojnë arsimin e detyruar. Duke përmendur këto shifra alarmante, Skënder Veliaj, drejtor ekzekutiv i Unionit të Romëve u

referohet të dhënave të një studimi të kryer nga disa organizata joqeveritare si UNICEF dhe "Save the Children", në bashkëpunim me Unionin e Romëve të Shqipërisë "Amaro Drom". Në këtë studim janë marrë në pyetje 4300 fëmijë romë. Pas anketimit të kryer, ka rezultuar se më shumë se gjysma e tyre nuk e ndjekin shkollën dhe kanë mbetur analfabetë, ndonëse në moshë jo të vogla. Shkaqet për një situatë të tillë janë nga më të ndryshmet, por si ndër më kryesoret paraqiten pamundësitë ekonomike të familjeve romë. Një tjetër faktor i ndjeshëm në këtë drejtim konsiderohet edhe përjashtimi, si dhe indiferenca e shoqërisë shqiptare ndaj këtij komuniteti. Duke marrë në konsideratë këtë, në fakt shifra e mosfrekuentimit të tyre në institucionet shkollore është akoma më e madhe, sesa ajo që deklarohet. Femijet romë ndjejnë me shume se femijet e tjere nevojën për t'u arsimuar, argetuar dhe edukuar në mënyrë të organizuar. Por të detyruar, i janë pershtatur asaj mënyrë jetese që askush nuk do ta dëshironte ta kishte pa mbarim. Problemet e moshës së tyre nuk janë të njëjta me ato të prindërve të tyre. Në mentalitetin e një pjese të familjeve romë ekziston koncepti, se koha dhe shpenzimet për arsimim, nuk e justifikojnë veten për mungesën dhe diskriminimin në tregun e punës. Në shkollë femijet romë nuk e ndiejnë veten të barabartë me shokët e tyre në klase. Kjo, edhe në sajë të një diskriminimi të heshtur në disa raste nga vetë arsimtarët. Nuk ka mësues nga komuniteti rom. Sipas të dhënave të shoqatës "Amaro Drom", në Levan të rrethit Fier, me rreth 3.500 banorë romë, në vitin shkollor 2008-2009, ishin regjistruar në shkollë afërsisht 100 fëmijë. Por për shkak të keqtrajtimit, të qëndrimeve përbuzëse dhe diskriminuese, në disa raste edhe nga arsimtarët, me kalimin e muajve filloi braktisja e mësimëve. Përpjekjet për të kërkuar të drejtën për arsimim në kushte të njëjta me shumicën, nuk gjejnë gjithnjë mirkuptim dhe vullnet. Shpesh janë vetë femijet që transmetojnë paragjykimet e ambienteve të tyre familjare tek shokët e klases me prejardhje etno gjuhësore tjeter. Shkaqet e mungesës së suksesit dhe papershtatshmerisë në edukimin e femijeve romë, janë pasojat negative të paragjykimëve që ekzistojnë prej kohësh. Ngritja e disa qendrave ditore për femijet e rrugëve, ku ata romë janë në shumicë, duhet parë pozitivisht për sa i takon efikasitetin konkret. Por veçanërisht u duhet shtuar vëmendje edhe abuzimeve me ta, siç edhe ka ndodhur me Qendrën që drejtonin disa pedofilë anglezë, të cilët po gjykohen aktualisht. Rol negativ luan tradita në mënyrën e tyre të veçantë të jetesës, ku femijet trajtohen si mundësi potenciale për të siguruar disa të ardhura, kryesisht nëpërmjet rrugës. Megjithatë, sipas prindërve, shkaqet kryesore për mos arsimin e femijeve, janë përpalesia e sigurimit të mjeteve të jetesës, ku femijet kanë rol, shpesh përsos, infrastruktura e dobët e transportit, pamundësia e mesimit në shtëpi për shkak të mungesës së kushteve të banimit, sepse shpesh mungon edhe energjia elektrike, si dhe

mungesa e shkollave prane qendrave te tyre te banimit. Edhe ne komunitetet rome në fshatin Moravë të Komunës Otllak të Beratit dhe ne ate te qytetit te Fushe Krujes, ku jane ngritur dy mini-shkolla fillore me donacione te huaja, sipas vete prinderve, mungojnë shumë gjera të nevojshme që të paktën fëmijët të mësojnë shkrimin dhe leximin ne gjuhen shqipe. U konstatua, atje se shoqata “Gruaja beratase ne zhvillim” kishte ngritur nje qender, ku femijeve ju kishin krijuar kushte per të marre pjesë ne kurse per muzike, pikturë dhe per zbavitje.

Problem madhor, urgjent dhe shqetësues mbetet punësimi i fëmijëve romë, që janë ndër me te preferuarit nga punedhësit private, per shkak te abuzimit me pagesën e ulët. Romët e mitur i sheh neper semaforë si larës makinash, në lavazhe apo si shitës cigaresh e artikujsh te tjerë ose duke lypur ne rrugë, ura dhe kryqëzime. Në Tiranë mund te numurohen rreth 1.000 të tillë. Nga ana e saj policia mbetet pasive ndaj kësaj dukurie, për mungesë të akteve ligjore. Ata përdoren si burim fitimi neper rrugë dhe tregje, duke i privuar nga liria e te gëzuarit te feminise. Në muajt e verës nje pjese emigron në Greqi për punësim sezonal. Në keto rrethana, fëmijët romë jane edhe më të pambrojturit ndaj trafikimit. Një vëzhgim i berë nga Instituti për Studime Bashkëkohore, konfirmon se 40% e familjeve rome, ju kërkojnë dhe i detyrojnë femijët të punojnë. Ndaj familjeve qe abuzojne, keqtrajtojne apo jane indiferente ndaj interesave te femijeve gjate moshës shkollore, nuk ka asnje kontroll apo trysni per forcimin e pergjegjesise prinderore. Megjithse legjislacioni yne nuk lejon punesimin nën moshën 14 vjeç dhe rregullon sasinë dhe llojin e punës që mund te kryhet nga fëmijët nën moshën 18 vjeç, nuk ka kontroll dhe qendrim të forta nga Inspektoriati i Punës, qe verifikon vetem sektorin formal te punës, nderkohe qe femijet romë janë “punësuar” ne ate informal.

4.3. Pushteti vendor dhe administrata publike në raportet e saj me

Komunitetin e Romëve.

Romet ballafaqohen rrallë me veprimtarine administrative te organeve vendore shtetore megjithëse këto organe kanë përgjegjësinë kryesore për gjendjen e tyre. Kjo vjen sepse informimi i romëve mbi politikat shtetore, mbi proceset vendim-marrese, per rendin, etj, ka mangesira te medha. Komuniteti nuk eshte i orientuar sa duhet per ku duhet drejtuar per te kerkuar zgjidhjen e shqetesimeve te perditeshme. Komuniteti rom shfaq mendim negativ per punen e organeve te qeverisjes vendore, duke i vleresuar ne disa aspekte, si te korruptuara. Nga ana tjeter, nje pjese e administrates publike, per shkak paragjykimesh, i anashkalon problemet qe kalon ne vazhdimesi komuniteti rom.

4.3.a. Problem madhor, por edhe perparesi për shtetin, për organet e qeverisjes vendore, përben mungesa e teresise të të dhënave personale, familjare dhe përberesit e tjere të gjendjes civile, të një pjese të madhe të komunitetit rom. Ky realitet është i patolerueshem për pasojat shumë të rënda juridike me të cilat shoqërohet. Në evidentuam vetëm 29 ankesa, por mosdeklarimi dhe mosregjistrimi i vendbanimit, i lindjeve, i vdekjeve, i martesave apo i divorceve në Regjistrin Kombëtar të Gjendjeve Civile, ka çuar në mos trajtimin e mos përfitimit nga skemat dhe politikat e ndihmave ekonomike, të sigurimeve shoqërore dhe shëndetësore, nga përfitimi i pasurive të palujtshme, nga e drejta për të zgjedhur dhe për t'u zgjedhur, e nga shumë të drejta të tjera që i gëzojnë pjesa tjetër e popullsisë. Ka patur ankesa konkrete edhe për mosmarrjen e shprehimit prej 5 mijë lekësh sipas Ligjit, për regjistrimin brenda afatit të parashikur të lindjeve. Ndryshimet e herëp herëshme pozitive, me qëllim për të ndihmuar edhe lehtësuar kushtet dhe kriteret e kërkesave të Ligjit "Për gjendjen civile", për komunitetin rom të ekspozuar ndaj rrezikut të trafikimit, nuk kanë sjelle pasojat e shprehura. Mungesa e të kuptuarit të proceseve ligjore, mosnjohja e ligjeve, shoqëruar me mos kerkimin e ndihmës juridike e vështiresojnë më tej jetesën e tyre.

Pajisja e komunitetit rom me kartat e reja të identitetit dhe me pasaportat biometrike, gjatë dhe pas fushatës të zgjedhjeve parlamentare të këtij viti, thuhet se është në parametra të papërfillshme. Pasojat janë dhe do të jenë të mëdha në nivelin e të gjitha fushave të jetesës së tyre, nëse nuk veprohet me forma dhe stimulime të ndryshme për t'i pajisur të gjithë Romët me kartat e identitetit.

4.3.b. Edhe në fushën e shërbimeve në favor të romëve ekziston gjëndje e rëndë. Komunat dhe bashkitë i ofrojnë komunitetit rom shumë pak shërbime, kryesisht furnizimin pjesërisht me ujë dhe energji elektrike. Kjo infrastrukture, e shërbimeve publike për të cilën u evidentuan 27 ankesa është shumë e dobët në zonat e vendbanimeve të komuniteteve të mëdha romë. Ka mungesa të mëdha në vendbanimet e tyre, si të ndriçimit publik, të mungesës të kanalizimeve të shkarkimeve të ujërave të zeza si dhe të rrugëve publike për të garantuar levizjen e lire. Vendbanimet e komunitetit rom, në shumë raste, nuk lidhen me rrugët nacionale. Shëndetësia është një nga fushat ku ky komunitet thuhet se nuk përfiton, duke rritur jo vetëm nivelin e varfërisë, por sjell pasojat të rënda për cilësinë e jetës dhe jetë gjatësinë e tyre. Kjo e fundit ka tendencë ulje të mëtejshme, kur merr në konsideratë mungesën e theksuar të higjienës dhe të ujit, kushtet e këqija të jetesës, ushqimin e keq dhe vendbanimin, në shumë raste, pranë vend-depozitimit të mbetjeve urbane. Përfituesit e sigurimeve shoqërore, shëndetësore dhe ndihmave sociale janë në minimum. Kjo për shkak të padijes së legjislacionit përkatës, të punësimit

në të zehtë, të mos regjistrimit në regjistrat themeltare të shtetasve, të mos perballimit të pagimit vullnetar te siguracioneve, të ndryshimit të vëndbanimeve dhe të mungesës se dokumentacionit. Nuk ka statistika për numrin e fëmijeve që frekuentojnë kopshtet, te përfitimit nga fushatat e vaksinimit te detyrueshem dhe falas (ku mendohet se vërtitet rreth 40%). Në vendbanimet e tyre të njohura mungojnë klinikat e shërbimit shendetesor, perfshi ate stomatologjik dhe të nenes dhe femijës, nuk ka projekte dhe financime per punët publike, per permiresimin e infrastrukturës ne keto vëndbanime, etj. Komuniteti shfrytëzon shërbimin shëndetsor, postar, etj, te komunave, bashkive dhe të zonave të afërta, për aq sa mundet. Persa i takon përfitimit nga perkujdesja sociale, u evidentuan 67 ankesa. Ato janë për te siguruar shërbime per te moshuarit dhe personat me aftësi te kufizuara fizike, ku pershihet edhe akomodimi ne qëndrat rezidenciale, të cilat thuajse nuk funksionojnë për romët. Midis tyre ka shumë persona qe mund të klasifikohen si persona me aftësi te kufizuara fizike, por që faktikisht nuk perfitojne nga këto skema.

Në nivele mjerane janë edhe përfitimet e komunitetit rom nga shërbimet që ofrohen për organet e drejtësisë. Janë shume te pakta rastet, kur ata i adresohen zyrove noteriale apo avokatore, per kryerje transaksionesh, per marrjen e ndihmës juridike apo per t'u perfaqesuar në proçedime gjyqsore dhe administrative. Akoma më rallë ju drejtohen ata gjykatave te shkalles se parë për shqyrtimin e çështjeve civile, familjare, administrative apo tregtare; ose organit të prokurorisë, me denoncime për kryerjen e veprave penale ndaj shëndetit, jetës, pronës apo nderit të tyre etj. Gjithsesi u evidentuan 9 ankesa për prokurorinë dhe policinë e shtetit. Pengesat janë te natyrave të ndryshme, duke filluar nga pamundësia financiare e deri tek mos njohja e ligjit dhe e te drejtave të tyre. Në shumë raste, konfiktet i zgjidhin me vetë gjyqësi, duke rënduar shpesh pozitën e tyre juridike. Mos njohja e legjislacionit civil apo penal dhe te pasojave reale që rrjedhin nga shkelja e tyre, i bën shumë të ekspozur në kryerjen e veprimeve te paligjshme, përfshirë edhe ato pa dashje dhe në bashkëpunim.

4.3.c. Niveli i papunesisë ne rradhët e Romëve eshte teper i larte, disa here mbi shifrat zyrtare ne vend. U evidentuan 33 ankesa për punësim por kjo nuk do të thotë se ishin vetëm 33 Romë të papunë, nga numri prej disa qindrash që ne takuam gjatë Ditëve të Hapura. Mbyllja e shumë aktiviteteve publike, si të ndërmarjeve artistike, të riparimsherbimeve, te ndermarrjeve komunale apo te mirëmbajtjes së banesave shtetore, etj, pas viteve 90', ku ishte punësuar një pjese e mirë e komuniteteve rome, u shoqërua me rritje të ndjeshme të papunesisë së tyre. Mungesa e kualifikimit dhe e arsimimit, aktualisht ndikojnë shumë në pamundesine e futjes se tyre ne tregun e punës. Shumë prej tyre jane te

vetëpunësuar në sektorin informal, në punë të rastësishme, kryesisht në tregtimin e mallrave të përdorura. Por kjo veprimtari nuk ka të ardhura të mëdha dhe të qëndrueshme. Ankesat për punësim nga meshkujt janë më të pakta. E kundërta është me gratë. Tek ato ka një dëshirë të madhe për t'u punësuar. Por politikat dhe projektet e punësimit nuk kanë patur efikasitet në tregun e punës. Vëndet e reja të punës për romët kanë qenë shumë të pakta. Ka munguar asistencë e veçantë për trajnim dhe punësim të antarëve të komunitetit rom.

4.3.d. Strehimi ka qenë dhe mbetet një problem tjetër madhor për Romët. Ndonëse u evidentuan 31 ankesa për strehim, ankesa të këtij lloji mund të evidentojë me dhjetra në çdo qendër ku ata banojnë. Në kontrast me pjesën tjetër të popullsisë, ku këto kushte, për shumë shkaqe (kujtojmë privatizimin e banesave shtetërore që kanë në përdorim), kanë njohur rritje shumë më cilësore se më parë, gjendja e familjeve romë lë shumë për të dëshiruar. Ky komunitet banon në periferi të qyteteve, në banesa të improvizuara apo të krijuara me mjete të lehta ndërtimi, kryesisht plastike, çadra dhe lllamarina. Ndonjë rast shumë i rallë është trajtuar si i pastrehë nga këshillat komunale dhe bashkiake. Për një pjesë të tyre, shpenzimet procedurale për të plotësuar dokumentacionin si të pastrehe, janë të kushtueshme, fakt që ka bërë që aplikimet e tyre për strehim të jenë të pakta zyrtarisht. Nuk ekzistojnë evidencat e nevojave për strehim, nuk ka parashikime për dhënie të trojeve për ndërtime individuale. Është interesant fakti, se janë shumë të ralla rastet kur romët kanë zënë dhe pushtuar trojet private për ndërtime informale. Ndërtimet e reja i kanë bërë vetëm në troje shtetërore, dhe kjo ju ka sjellë edhe probleme me pushtetin vendor. Zbutja e problemit të strehimit shpresohet të kryhet me alokimin e fondeve për banesa të veçanta për romët, si dhe me inkurajimin e tyre për të kontribuar me punë në ndërtimin e banesave publike, në pronësi të komunave apo bashkive.

4.3.e. Gruaja romë është e diskriminuar brenda dhe jashtë familjes, si grua dhe si romë, si dhe e ekspozuar ndaj fenomeneve të keqtrajtimit, trafikimit, prostitucionit, abuzimeve seksuale si dhe ndaj pasojave negative të divorceve. Në rradhët e tyre ekziston edhe shitja e trafikimi i të porsalindurve. Sipas statistikave, në Tiranë, rreth 33% të punonjëseve ilegale të seksit, janë nga komuniteti rom. Planifikimi familjar, rregullat e mbrojtjes së shëndetit të nënës dhe fëmijës dhe ndërgjegjësimi për rolin e tyre në familje, nuk njihen nga gratë romë. Tre të katërtat e tyre nuk e mbarojnë arsimin fillor. Martesat në moshën të mitura 13-14 vjeçare, sipas traditës, kur akoma nuk kanë pjekurinë për të kuptuar aktin dhe marrjen e përgjegjësisë si nëna, mos njohja e pasojave serioze që ju vënë grave nga abortet e paasistuar, janë disa nga dukuritë më të pranishme në realitetin rom. Shumë prej tyre i sigurojnë mjetet për rritjen e fëmijëve nga shitja e

gjakut. Asistenca, e parashikuar, për dhënien e medikamenteve dhe e ndihmës mjeksore falas për familjet e varfëra dhe me shumë fëmijë, nuk rezulton të jetë zbatuar. Integrimi i grave Rome në tregun e punës do të përmirësonte statusin e tyre social dhe financiar.

4.4. Perfaqesimi i Romëve në organet e pushtetit

Komuniteti rom nuk di ku dhe si të kërkojë integrimin e tij në mjedisin shoqëror, edhe nga mungesa e perfaqësimit. Nuk ka të dhëna zyrtare për shkallën e përfshirjes së komunitetit rom në organet vendimmarrëse administrative publike, në shërbimin civil, në entet publike të niveleve të ndryshme të shtetit dhe administratës publike. Sipas verifikimeve të bëra në Ditët e Hapura, konkludohet **se romët nuk kanë asnjë përfaqësues në këshillat e komunave, bashkive apo qarqeve.** Megjithatë ekzistencën e mekanizmave ligjore, ata e ndjejnë veten të përjashtuar nga pjesëmarrja në vendimmarrje mbi aspekte të rëndësishme që influencojnë në mënyrën e organizimit të jetesës së tyre. Edhe marrëdhëniet e tyre me partitë politike janë të ngjira. Shumica e komunitetit Rom në fakt nuk kanë besim tek faktori politik. Asnjë rom nuk është emëruar në nivelet e larta të strukturave shtetërore apo zgjedhur deputet në Kuvend në të gjitha legjislacionet pas vitit 1990 deri sot. Në fushatën e fundit elektorale, një pjesë e partive politike, renditën në listat e tyre emërore për deputetë, disa figura nga më përfaqësueset, e komunitetit rom, përfshirë edhe gra. Por renditja e tyre në vendet e fundit të listave zbulon se ajo vllente vetëm për afrimin e tyre tek kutia e votimit, dhe realisht mungonte qëllimi i mirë për të futur realisht në sallën e Parlamentit ndonjë rom. Shpresojmë të mbetet një nga opsionet prioritare për në zgjedhjet e ardhshme për organet e pushtetit vendor perfaqesimi i tyre në to, për t'i realizuar idetë e partneritetit në baza barazie. Në mekanizmat mbrojtës ligjorë dhe në përmirësimet e pritshme të Kodit Zgjedhor ka vend për rishikime dhe trajtime më taksative, për kthimin e vëmendjes së partive politike edhe nga komunitetet etno-gjuhesore.

4.5. Mediat vizive dhe të shkruara.

Pa mohuar rolin e deritanishëm jashtëzakonisht të madh të mediave në pasqyrimin e realitetit të shoqërisë shqiptare, perseri ka shumë për të bërë që t'u lenë hapësira më të mëdha mediatike problemeve të Romëve. Veçanërisht të inkurajohet ngritja e përgjegjësisë, si në fushën autovizive, ashtu edhe në shtypin e shkruar, për përgjegjësinë e veçantë që Mediat mbajnë për të mos transmetuar paragjykime, ndjenja, mendësi të padrejta dhe të paarsyeshme. Nga përfaqësuesit e Romëve është kërkuar që Radio Televizioni Publik Shqiptar të transmetojë programe të veçanta, disa orë në javë me lajme në gjuhën Rome si dhe aktivitete të tyre. Kjo kërkesë gjykohet me vend nga ana jonë.

4.6. Shoqatat e komunitetit Rom dhe organizatat jo fitimprurëse që punojnë me Romët.

Shoqatat që përfaqësojnë komunitetin rom në Shqipëri, megjithë punën që bëjnë, janë të copëzuara dhe të paafta që të mbrojnë siç duhet të drejtat dhe interesat e anetareve të tyre. Sot, numri i shoqatave që përfaqësojnë komunitetin rom në nivel kombëtar, është i zgjeruar, por veçohen katër të tilla, si “Bashkimi Demokratik i Romëve në Shqipëri”, “Grupi për Zhvillimin e Kulturës Rome”, “Romano Baxt” dhe “Amaro Drom”. Kjo e fundi ka një bërthamë qendrore në Tiranë dhe zhvillon veprimtari të mbështetura nga disa qendra koordinuese në Fushë Krujë, Lushnjë, Fier, Berat, Kuçovë dhe Korçë. Shoqata ka gjithashtu Forumin e Rinisë dhe një buletin mujor, “Ylli i Karvanit”. U zhvillua festivali i Fëmijëve të Pakicave Kombëtare, si “Pellumbi i Bardhë” ku u përfaqësuan edhe grupet artistike të fëmijëve nga të gjitha pakicat kombëtare dhe gjuhësore. Këto shoqata rol të madh luajnë edhe në ruajtjen e gjuhës, folklorit të pasur dhe artit të muzikës. Amaro Drom ka krijuar një sërë grupesh me instrumentiste, këngëtarë dhe valltarë. Ka aktivizuar edhe një ekip futbollit, që ka marrë pjesë në shumë veprimtari kombëtare dhe ndërkombëtare. Veprimtari të ngjashme zhvillon edhe shoqata “Amaro Divas”, e cila ka grupin artistik dhe ka hapur një kurs për mesimin e instrumentave muzikore. Edhe kjo shoqatë boton një buletin mujor me të njëjtin emër.

Komuniteti Rom mbart në vetvete dhe reflekton edhe shumë vlera. Nga gjiri i tyre kanë dalë muzikantë shumë të mirë apo biznesmenë të suksesshëm. Komuniteti Rom po ndërgjegjësohet gjithnjë e më shumë për të kërkuar në mënyrë qytetare të drejtat për t’u trajtuar dhe për të gëzuar të gjithë të drejtat dhe liritë kushtetuese, si pjesa tjetër e shoqërisë. Ka emigracion të shumë familjeve dhe individëve romë, kryesisht në Europë. Por nga Romët kërkohen stimulime nga shteti dhe perkrahje financiare për shpeshimin e kontakteve dhe forcimit të lidhjeve kulturore midis komunitetit rom në Shqipëri, me si vëllezërit e tyre në mbarë hapësirën Europiane.

Një rol të veçantë në procesin e shpejtimit të integrimit të komuniteteve etniko gjuhësore në shoqëri, kanë edhe organizatat jo fitimprurëse që punojnë për Romët. Forcimi i kapaciteteve të brëndshme në nivelin organizativ, advokues, zhvillimi i standarteve vetërregulluese, monitorues dhe lobues ndikojnë në hartimin e politikave me synim përmirësimin e gjëndjes së cilësisë së jetës. Qëllimi kryesor i projekteve të fundit, është të ndihmojë në zhvillimin e fuqizimin e sektorit të shoqërisë civile në Shqipëri, duke siguruar krijimin dhe funksionimin e organizatave joqeveritare, shoqatave profesionale dhe krijimin e

mekanizmave që nxisin dhe sigurojnë rritjen e transparencës dhe përmirësimin të imazhit të tyre publik. Problem mbetet kontrolli mbi transparencën e investimeve, donacioneve dhe fondeve të konsiderueshme financiare të akorduara për Romët që të materializohen në përmirësimin e jetesës për grupimin për të cilat ato janë destinuar.

5. Përfundime dhe Rekomandime

Pavarësisht vështirësive dhe sfidave me të cilat përballet shoqëria shqiptare, të cilat janë pjesë e procesit të zhvillimit dhe të përpjekjeve për t'u bërë partnere dinjitoze në strukturat europiane, vlen të theksohet fakti i konstatuar dhe i njohur nga të gjithë aktorët në vënd dhe nga organizmat ndërkombëtare, se përse i takon frymës së tolerancës, bashkëjetesës paqësore, bashkëpunimit dhe mirëkuptimit të shqiptarëve me personat që u përkasin minoriteteve që jetojnë në vëndin tonë, Shqipëria mund të shërbejë si model për rajonin. Secila nga pakicat, gjatë kësaj bashkëjetese në vite, ka demonstruar origjinalitetin e vet, që është ruajtur dhe trashëguar. Por kjo nuk duhet të behet shkak për te mbuluar shfaqjet e veçanta apo të pakta të racizmit apo diskriminimit të shoqërisë shqiptare ndaj Romëve.

Ne përfundim të prezantimit të një sere çështjesh që shqetësojnë sot Romët në vëndin tonë, Avokati i Popullit ndjen nevojën të parashtrojë në këtë pjesë të fundit të Raportit disa përfundime dhe rekomandime, të cilat shpresojmë që do t'i shërbejnë Kuvendit të Shqipërisë në analizën dhe reagimet e tij për përmirësimin e një sërë aspektesh të kësaj gjendje. Institucioni ynë ka arritur në këto përfundime:

1. Komuniteti rom është pak a shumë i paragjykuar nga shoqëria shqiptare. Ndërgjegjesimi i Shtetit dhe i shoqërisë shqiptare ndaj realitetit rom, nuk është në parametrat e një shoqërie integruese. Ekziston mentaliteti që vështirësitë e jetesës së këtij komuniteti t'i paraqesin si çështje mentaliteti dhe kulture të vetë komunitetit rom. Këto paragjykime e anashkalojnë diskriminimin social ndaj tyre. Pjesëtarët e këtij komuniteti kategorizohen në shumicën e rasteve, si romë, me një konotacion negativ.

2. Vetëm ekzistenca e korpusit të të drejtave dhe lirive kushtetuese të njeriut, e parimit të mosdiskriminimit apo e disa strukturave shtetërore të cilave deri tani nuk ju duken rezultatet e legjitimit të ekzistencës së tyre, nuk janë të mjaftueshme për të mbrojtur dhe ruajtur identitetin dhe veçoritë e grupimeve etno-gjuhësore. Ndërkohë që legjislacioni shqiptar dhe praktika e gjykatave shqiptare duhet të plotësohet edhe me qëndrimet e Gjykatës të të Drejtave të Njeriut, që të parandalojë dhe të dënojë çdo lloj diskriminimi direkt ose indirekt që mund të bëhet ndaj çdo individi, qoftë edhe Rom. Shteti ka për detyrë të marrë “masa pozitive”, jo vetëm për të siguruar në të gjitha fushat ekonomike, sociale, politike dhe kulturore, një barazi të plote dhe efektive ndërmjet personave që i përkasin një minoriteti dhe atyre që i përkasin shumicës, por gjithashtu për t'ju krijuar mundësinë të pareve për të zhvilluar identitetin e tyre. Mbi

këtë bazë, Romëve duhet t'iu njihen te drejta specifike pa i konsideruar këto si masa diskriminuese kundrejt shumicës.

3. Megjithë se kemi një legjislacion të brendshëm të standarteve nga më të lartat, kemi aderuar në shumë Konventa dhe Marrëveshje Ndërkombëtare apo kemi ndërtuar edhe një Strategji Kombëtare për Romët, zbatimi i tyre lë shumë për të dëshiruar. Komuniteti Rom, i vendosur prej shekujsh ne vendin tonë, nuk po gjen një habitat normal bashkëjetese me shumicën tjetër të popullsisë, për shkak të ekzistencës së mentalitetit dhe paragjytimeve, fakt që ka ndikuar në një farë vetizolimi. Komuniteti Rom përballet me probleme te përditshme dhe te shumta, që fillojnë dhe që lidhen ngushtë me pamundësinë e punësimit, dhe deri me pamundësinë ose masën e papërfillshme të përfitimit nga shërbimet publike.

4. Mbrojtja e të drejtave të minoritetit Rom dhe integrimi i tyre në shoqëri, në sajë të Strategjisë dhe të Planit Kombëtar të Veprimit, nga pikëpamja formale, është futur në një stad tjetër përse i përket programimit dhe përbën një nga sfidat e Shtetit shqiptar, dhe të institucioneve të tij si dhe të aktorëve të tjerë që janë vetë Minoriteti Rom, shoqëria civile dhe sektori privat. Problem të veçantë përbën fakti, se sa dhe si do të njihet komuniteti Rom me këtë Strategji dhe Planin e Veprimit. Njohja e saj përbën domosdoshmëri dhe premise për ndërgjegjësimin e komunitetit për kërkimin e të drejtave të tyre konkrete, për të mundur faktin që vete Strategjia dhe Plani të konvertohen dhe materializohen në jetën e përditshme. Ky proces, nga sa kemi konstatuar si Institucion, thuhet nuk njihet nga Romët. Personat më të shumtë që rezultojnë të kenë dijeni, janë ata që kanë kontribuar në përgatitjen e Strategjisë për Romët dhe të Planit Kombëtar të Veprimit për Romët.

5. Plani Kombëtar 2010-2015 ka parashtruar para Qeverisë Shqiptare kërkesa për veprime dhe financime për krijimin e kushteve më të mira për këtë kategori qytetarësh. Kërkohen masa konkrete për përmirësimin e kushteve të jetesës së Romëve, hartimi i një buxheti të nevojshëm dhe të mjaftueshëm vjetor, rritjen e nivelit të qytetarisë nëpërmjet edukimit, ngritjes së strukturave përgjegjëse, në përpjekjet për arsimimin e fëmijëve romë, e shumë nisma të tjera.

6. Investigimi i gjendjes reale social ekonomike, kulturore, arsimore dhe institucionale të romëve dhe ofrimi i këtyre të dhënave organeve shtetërore duhet shoqëruar me saktësimin sa më shpejt të statistikave mbi numrin e përgjithshëm të komunitetit rom në vendin tonë, mbi përqendrimet dhe vendbanimet e përhershme, të dhënat mbi nivelin arsimor, mbi shkallën e punësimit në punët publike apo ato private, mbi aftësimin profesional, mbi gjendjen e strehimit, e shume të dhëna të tjera, që janë baza mbi të cilën ndërtohen politikat shtetërore.

7. Arsimimi i komunitetit rom dhe punësimi i tyre, duhet pare nga Qeveria, jo vetëm si një detyrim kushtetues, por si një nga mënyrat me efikase për integrimin e tyre te plote ne shoqëri. Pa ndërhyrje energjike ne këto dy fusha prioritare për daljen e komunitetit rom nga gjendja ku ndodhet, nuk mund të flitet për pjesëmarrjen e barabartë, ne kuptimin e plote te fjalës, në një shoqëri të hapur dhe ne përputhje me qëndrimet e Gjykatës të të Drejtave të Njeriut, që kërkojnë parandalimin dhe dënimin e çdo lloj diskriminimi direkt ose indirekt që mund të bëhet ndaj çdo individi.

8. Fëmijët romë përbejnë shtresën me të rrezikuar nga përjashtimi social, nga liria dhe të gëzuarit e fëmënisë, janë të keqtrajtuar brenda komunitetit dhe jashtë tij, duke qenë kështu një gjeneratë e pasigurtë. Niveli shumë i ulët familjar i kulturës dhe arsimimit, për arsye mentaliteti, varfërie, diskriminimi apo përjashtimi, nuk i ka lejuar te hedhin hapa drejt civilizimit dhe te bëhen pjese integrale e shoqërisë shqiptare.

9. Mund të ndërmerren fushata sensibilizimi dhe ndërgjegjësimi për kurse te gjuhës shqipe, hapje kursesh te ndryshme kualifikimi dhe trajnimi profesional për rritjen e mundësive të punësimit, shtrirja e rrjetit të shërbimeve ne vendbanimet e romeve, akses ne informacion, saktësime dhe nisma në politik-bërje, përmirësimi i mjedisit formal te biznesit dhe te investimeve, ngritja e qendrave kulturore për te rinjtë, kurse për përdorimin e veglave muzikore, konferenca me karakter etnografik, folklorik apo e traditave. Duhet punuar për të nxjerrë në dukje vlerat e veçanta kulturore që mbart komuniteti rom Po ashtu, mund të bëhen sponsorizime nga OJF për takime sportive dhe muzikore, për ekspozimin e krijimeve artizanale, te veglave te punës dhe të traditës, për botime librash me autor të rinj romë, mundësinë e botimit te një gazete apo reviste, vendosja e emrit të një njeriu të nderuar rom, një rruge ose objekti në brendësi të vendbanimit të komunitetit. Këto dhe të tjera nisma, në dukje si të vogla, janë domethënëse, ato rizgjojnë ndjenjat e krenarisë etnike dhe përcjellin mesazhin e të qenit si gjithë të tjerët në objektivin e trajtimit dhe të vëmendjes të shtetit dhe të shoqërisë.

10. Kryesorja mbetet gjendja e burimeve te duhura financiare për shpejtimin e zbatimit te Strategjisë Kombëtare “Për përmirësimin e kushteve te jetesës se minoritetit rom” dhe të Planit të Veprimit ne Shqipëri. Deri tani, praktika e bërjes diçka ne ndihme te komunitetit rom, me buxhetin e organeve te qeverisjes vendore apo donacionet, nuk ka patur efikasitet.

Nisur nga kjo gjendje Institucioni i Avokatit të Popullit rekomandon:

- 1) Ky Raport të shqyrtohet në një nga mënyrat që përcakton neni 27 i ligjit nr.8454 datë 04.02.1999 “Për Avokatin e Popullit”, sipas vlerësimit që do të bëjë kryetarja e Kuvendit.
- 2) Në një kohe te përshtatshme, një grup deputetesh se bashku me Avokatin e Popullit, mund të vizitojnë disa nga Komunitat dhe Qendrat Komunitare të Romëve për te parë nga afër respektimin e te drejtave te tyre.
- 3) Mbledhja që do të bëhet për të analizuar këtë Raport t’u kërkojë Ministrive përkatëse që te japin shpjegime për shkeljet e konstatuara ne këtë Raport dhe për masat që do të marrin për shpejtimin e realizimit të Planit të Veprimit për Romët.
- 4) Kuvendi i Shqipërisë, nëpërmjet Komisioneve të përhershme parlamentare të mbajë në një vëmendje afatgjatë problematikat e ngritura dhe në mënyrë periodike të kërkojë nga ministrinë e linjës informacione për realizimin e Planit Kombëtar të Veprimit gjatë Dekadës së Përfshirjes së Romëve 2010-2015.

*
*   *

Avokati i Popullit nënvizon se zgjidhjet e këtyre problemeve të Romëve nuk janë as te lehta, as te thjeshta dhe as te shpejta. Ato janë pjesë integrale, të lidhura pazgjidhshmërisht me zhvillimin tërësor të Shqipërisë edhe me forcimin e vazhdueshëm të ekonomisë.

Është detyrim i gjithë shoqërisë shqiptare për t’u emancipuar dhe për te bere edhe një hap në drejtim të civilizimit. Demokracia, mbi të gjitha prezumon mbrojtjen e pakicës. Respektimi i të drejtave të personave që i përkasin pakicave kombëtare dhe etnike-gjuhësore, si pjesë e të drejtave humane të njohura universalisht, është një faktor i rëndësishëm për paqen, drejtësinë, stabilitetin dhe demokracinë.

AVOKATI I POPULLIT

Ermir DOBJANI